

SPECIFIČNOSTI POLOŽAJA MALOLETNIKA U PREKRŠAJNOM POSTUPKU I PREKRŠAJNE SANKCIJE ZA MALOLETNIKE U SRBIJI

Dr Milica Kovačević

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, Srbija¹⁰²

Apstrakt: *Iako su prekršaji delikti koji se odlikuju nižim stepenom društvene opasnosti u odnosu na krivična dela, ipak je u slučaju maloletnika prema kojima se vodi prekršajni postupak izuzetno važno blagovremeno i adekvatno reagovanje, koje nužno podrazumeva podršku i pomoć kako bi se razvoj maloletnika nadalje odvijao neometano. Imajući u vidu navedeno, autor je izlaganja u radu posvetio analizi specifičnog položaja maloletnika shodno Zakonu o prekršajima Republike Srbije, uočavajući da se taj položaj u određenim segmentima značajno razlikuje od položaja maloletnih učinilaca krivičnih dela. Tako se čini da Zakon o prekršajima nedovoljno uvažava edukativne potrebe maloletnika pri izricanju i implementaciji prekršajnih sankcija. Sa druge strane, za razliku od zakona koji se odnosi na maloletne učinioce krivičnih dela, Zakon o prekršajima akcentuje moguću odgovornost roditelja i drugih lica dužnih da se staraju o maloletnicima. Autor takođe analizira odredbe koje se odnose na maloletnički zatvor, a shodno Zakonu o prekršajima, uočavajući da trideset dana, koliko maksimalno može trajati lišenje slobode, ne može biti dovoljno za bilo kakav edukativno-vaspitni rad. U radu je primenjen normativno-dogmatski i komparativni metod, dok cilj rada predstavlja formulisane preporuke za buduća unapređenja zakonskih rešenja.*

Ključne reči: *maloletnici, zakon, obrazovanje, prekršaji, roditelji.*

Uvodna razmatranja

Vršenje prekršaja predstavlja jednu od formi delinkventnog ponašanja maloletnih lica (Dimovski i Mirić, 2-3). Naime, kada je reč o pojmu maloletničke delinkvencije, u literaturi i stručnoj javnosti ne postoji konsenzus u pogledu opsega ovog pojma (Young et al, 2017), što ostavlja mogućnost užeg i šireg definisanja, u zavisnosti od pristupa za koji se autori opredeljuju, pa i od načina na koji gledaju na same uzroke maloletničke delinkvencije. Neretko se i termini „maloletnički kriminalitet“ i „maloletnička delinkvencija“ tretiraju kao sinonimi (Kovačević, 2021, 18), što samo dodatno ukazuje na to da i stručna i laička javnost uočava da se vršenje delikata od strane maloletnika bitno razlikuje od nedozvoljenog ponašanja odraslih. Tako se delinkvencija može definisati u najširem mogućem smislu kao svako ponašanje koje odstupa od neke opšte prihvaćene društvene norme, usled čega bi se gotovo svaki oblik devijantnog ponašanja mogao izjednačiti sa delinkvencijom, pa tako i nemoralno, antisocijalno, pa i asocijalno ponašanje (Kovačević, 2018, 13). Razume se da ovako široko definisanje maloletničke delinkvencije nailazi na brojne kritike, s obzirom da se maloletnici njime neopravdano stigmatizuju, te da se bez valjanog razloga njihova ponašanja prestrogo procenjuju. Stoga je u literaturi i stručnoj javnosti ipak šire prihvaćeno uže definisanje maloletničke delinkvencije, pri čemu se uže definicije često nazivaju i pravnim definicijama. Pravne definicije maloletničke delinkvencije se potom dele na uže i šire, tako da uže definisanje pod delinkvencijom podrazumeva samo vršenje delikata koji su definisani krivičnim zakonodavstvom (Šobot et al, 2010, 53), dok šire pravne definicije pojmom delinkvencije ne obuhvataju samo krivična dela već i prekršaje kao delikte značajno nižeg stepena društvene štetnosti. Za potrebe ovog rada opredeljujemo se za širu pravnu definiciju maloletničke delinkvencije, imajući u vidu da vršenje prekršaja od strane maloletnika nesumnjivo iziskuje adekvatnu, dobro osmišljenu i pravovremenu reakciju nadležnih, upravo stoga da bi se predupredilo vršenje težih delikata u vidu krivičnih dela (Škulić, 2013).

¹⁰² bucak80@gmail.com

Kada je reč o definisanju pojma prekršaja, ukoliko se držimo odredaba srpskih pozitivnopravnih prekršajnih propisa, prekršaj opredeljujemo kao protivpravno delo koje je zakonom ili drugim propisom nadležnog organa određeno kao prekršaj i za koje je propisana prekršajna sankcija (čl. 2. Zakona o prekršajima, *Službeni glasnik RS*, br. 65/2013, 13/2016, 98/2016 - odluka US, 91/2019 i 91/2019 - dr. zakon, skraćeno: ZOP). Dalje, srpski zakonodavac predviđa da se prekršaji mogu propisivati zakonom ili uredbom, odnosno odlukom skupštine autonomne pokrajine, skupštine opštine, skupštine grada i skupštine grada Beograda, s tim što organi ovlašćeni za donošenje propisa o prekršajima mogu propisivati samo sankcije predviđene ZOP-om i to u granicama koje definiše ZOP, shodno čl. 4. st. 1 i 2 ZOP. Dakle, evidentno je da pojam krivice, odnosno nužnost skrivljenosti nije izričito stipulisana na ovom mestu, kao i to da prekršaji ne moraju nužno biti propisani zakonom, već i podzakonskim aktima, uz vrlo precizna ograničenja koja u tom smislu normira ZOP. To znači da je dovoljno da određeno činjenje ili nečinjenje bude predviđeno propisom kao prekršaj, ali ne nužno i da taj propis bude zakon-kako to obavezno mora biti slučaj kod krivičnog dela (Škulić, 2013, 66). Jasno je stoga da prekršaj podrazumeva značajno niži stepen društvene štetnosti u odnosu na krivično delo, ali i da i te kako postoji moralno-pravni osnov za njegovo sankcionisanje. Takođe, iako zakonodavac u startu ne ističe da prekršaj mora biti skrivljen, iz ostalih odredaba ZOP-a jasno proizlazi da fizičko lice odgovara za prekršaj onda kada ga je skrivilo. Naime, čl. 8. st. 1 ZOP-a predviđa da fizičko lice odgovara za prekršaj koji mu se može pripisati u krivicu stoga što je bilo uračunljivo i učinilo prekršaj sa umišljajem, odnosno iz nehata, pri čemu je bilo svesno ili je bilo dužno i moglo biti svesno da je njegov postupak zabranjen, opredeljujući tako pojam odgovornosti fizičkog lica za prekršaj, pri čemu za prekršaj mogu da odgovaraju i preduzetnik, pravno lice i odgovorno lice u pravnom licu, u smislu čl. 17 ZOP.

U literaturi se ističe da su prekršaji delikti koji, baš kao i krivična dela, takođe podrazumevaju povređivanje javnog poretka, ali slabijeg opsega i intenziteta, tako da su samim tim i sankcije čiju primenu oni mogu usloviti po težini lakše od krivičnih (Popović, 2007, 21). Takođe, neretko se dešava da su zakonski opisi krivičnih dela i prekršaja slični, tako da se razgraničavanje delikata vrši uvođenjem dodatnih elemenata u krivično delo kako bi se povećala njegova kriminalna količina u odnosu na slične prekršaje (Popović, 2007, 21).

Maloletnici kao učinioci prekršaja i međunarodno pravni dokumenti

Kada je reč o odgovornosti maloletnika za prekršaje, kao i o vođenju postupka prema maloletniku, treba naglasiti da je položaj maloletnika u datom kontekstu suštinski uslovljen ukupnim položajem deteta na koji drastično utiču upravo međunarodnopravni dokumenti (Radovanov i Joksić, 2018, 154-155). Govoreći na ovom mestu o detetu, „dete“ definišemo na širi način, odnosno na način na koji ga definiše Konvencija UN o pravima deteta (Njujork, 1989), opredelivši dete kao svako lice mlađe od 18 godina, osim ukoliko se punoletstvo shodno nacionalnim propisima stiče u ranijem uzrastu (čl. 1). Konvencija UN o pravima deteta konstituiše specifičnu paradigmu kroz koju se danas svuda u svetu razvoj deteta posmatra na kompleksan način, uz fokusiranje na prava deteta i nužnost njegove zaštite, čime se podvlači odgovornost ne samo roditelja i detetu srodnih i bliskih lica za stvaranje uslova za ostvarivanje punih potencijala i dosezanje blagostanja svakog deteta, već i društva i države. Stoga se neretko naglašava da kraj dvadesetog veka obeležava upravo usvajanje Konvencije UN o pravima deteta kojim je započela nova era u regulisanju položaja deteta, i to era prava deteta (Cvejić-Jančić, 2008, 145). Ono što se posebno ističe kao krucijalno za razvoj deteta nije samo uvažavanje najboljeg interesa deteta, kao načelo koje svi akteri u svim situacijama moraju imati na umu i dati mu apsolutno prvenstvo, već i načelo participacije i izražavanja mišljenja od strane deteta. Navedeni postuplaci, uz pravo na život i zabranu diskriminacije, nesumnjivo bitno utiču i na položaj maloletnika u prekršajnom postupku i kasnije tokom primene prekršajnih sankcija. Tako čl. 40, st. 1 Konvencije UN o pravima deteta predviđa da države članice priznaju pravo svakog deteta koje se sumnjiči ili je optuženo da je izvršilo krivično delo da se s njim postupa na način kojim se podstiče osećanje dostojanstva i vrednosti, što jača poštovanje ljudskih prava i sloboda, i pri čemu se uzimaju u obzir uzrast deteta, potreba da se podrži njegova reintegracija i buduće preuzimanje konstruktivne ulogu u društvu.

Za definisanje položaja maloletnika kao učinilaca prekršaja od velikog značaja su Pekinška pravila i Tokijska pravila, takođe doneta od strane organizacije Ujedinjenih nacija. Naime, Standardna

minimljena pravila UN za maloletničko pravosuđe (Pekinška pravila, 1985), predviđaju da će se države starati da stvore najbolje moguće uslove za razvoj maloletnika, kako bi se predupredili i izbegli kriminalitet i delinkvencija, te da u tom smislu maloletničko pravosuđe treba da bude usklađeno sa ukupnom nacionalnom politikom o staranju o razvoju dece i mladih (pravilo br. 1). Potom se konstatuje da se pravila primenjuju u svim vrstama postupaka i pri primeni svih mera u vezi sa vršenjem delikata različitih nivoa društvene štetnosti. Pravilo br. 5 se odnosi na ciljeve maloletničkog pravosuđa koje mora biti usmereno na izbor i implementaciju one maloletničke sankcije ili mere koja će najviše doprineti maloletnikovom blagostanju i njegovoj puno reintegraciji u svakodnevne društvene tokove. Pravila br. 6 i 7 se odnose na značajna diskreciona ovlašćenja koja se poveravaju nadležnima kako bi se izbeglo formalno procesuiranje kad god je to iole prihvatljivo, te na insistiranje na garatovanju specifičnog procesnog položaja za maloletnika u postupku, pri čemu pravila moraju biti takva da maloletniku obezbede makar jednakost u odnosu na status odraslog prestupnika, a poželjno bi bilo i značajno sadržajniju zaštitu. Preostala pravila se tiču izbora sankcija i mera za maloletnike, pri čemu bi trebalo forsirati primenu vaninstitucionalnih mera i mera vaspitnog i edukativnog karaktera, dok lišavanje slobode, kako u svrhe pritvora, tako i u svrhe tretmana, treba da bude poslednja raspoloživa opcija. Konačno, edukacija i stalno osavremenjavanje znanja, neprekidno istraživanje i evaluiranje postojećih prilika, praksi i ostvarenih rezultata moraju biti procesi koji se kontinuirano odvijaju u svim zemljama.

Standardna minimalna pravila UN za mere alternativne institucionalnom tretmanu (Tokijska pravila, 1990) fokusiraju se na primenu mera koje ne podrazumevaju izolovanje maloletnika, niti zatvaranje, već naprotiv-što intenzivnije i sadržajnije učestvovanje lokalne zajednice u implementaciji mera, a sve sa ciljem punog reintegrisanja maloletnika u svakodnevne društvene tokove. Pravilo br. 7 predviđa da odluka o primenivanju sankcija i mera treba da zavisi od ocene ukupnih ličnih, porodičnih i socijalnih prilika koje su oblikovale dotadašnji maloletnikov život. Prilikom upoznavanja sa maloletnikovom ličnošću i socijalnim statusom posebno se uzima u obzir ranije kršenje zakona, ali se ostvaruje uvid i u to da li maloletnik ima kakve nezadovoljene potrebe. Podrazumeva se da kako zaposleni u pravosuđu, tako i oni koji im pomažu, treba da raspolažu odgovarajućim znanjima o dečijem razvoju, maloletničkom prestupništvu i pravima deteta, kao i da oni koji neposredno rade sa maloletnicima treba da imaju afinitet ka toj vrsti poziva i pre svega da su sposobni za razumevanje i empatiju.

Položaj maloletnika u prekršajnom postupku i druga bitna pitanja-normativni okvir u Srbiji

Dok je položaj maloletnih učinilaca krivičnih dela uređen posebnim zakonom (Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Službeni glasnik RS*, br. 85/05, skraćeno: ZOMUKD), maloletnicima koji čine prekršaje posvećeni su samo posebni segmenti ZOP-a, u vidu glave VI koja je naslovljena kao „Odredbe o maloletnicima“ i glave XXXIII pod naslovom „Postupak prema maloletnicima“. Takođe, pojedine odredbe ZOP se odnose na izvršenje prekršajnih sankcija izrečenih maloletnicima. Ipak, treba imati u vidu da se prema maloletnicima primenjuju i ostale odredbe ZOP-a koje nisu u koliziji sa posebnim odredbama za maloletnike, te da se imaju primeniti i odredbe ZOMUKD-a, ukoliko ZOP ne predviđa kakvo drugo posebno rešenje.

Kada je reč odgovornosti maloletnika za prekršaj, ZOP u čl. 71 predviđa da se prema maloletniku (ili ispravnije maloletnom licu) koji u vreme kada je učinio prekršaj nije navršio četrnaest godina ne može voditi prekršajni postupak. Navedeno je u potpunosti usklađeno sa odredbama ZOMUKD-a o nemogućnosti vođenja krivičnog postupka u slučaju kada je protivpravno ponašanje određeno kao krivično delo navodno izvršilo lice mlađe od 14 godina, odnosno dete. Zakonodavac potom predviđa da se prema maloletniku starosti od četrnaest do osamnaest godina koji učini prekršaj primenjuju odredbe ZOP o maloletnicima, dok se ostale odredbe ZOP mogu primeniti samo ukoliko nisu u u suprotnosti sa glavom VI. Posebno su zanimljive odredbe ZOP o odgovornost roditelja, usvojitelja, staratelja ili hranitelja deteta i maloletnika (čl. 72). Naime, normirana je specifična odgovornost odraslih bilo roditelja, bilo staratelja maloletnih lica za prekršaje, s obzirom da će u slučaju kada je dete učinilo prekršaj zbog propuštanja dužnog nadzora roditelja, usvojitelja, staratelja ili hranitelja, koji su pritom bili u mogućnosti da takav nadzor vrše, roditelji, usvojitelj, staratelj ili hranitelj deteta odgovarati za prekršaj kao da ga je sam učinio. Ovime se želela akcentovati posebna

odgovornost roditelja i drugih staralaca lica mlađih od četrnaest godina, s obzirom da su u pitanju deca prema kojima se ne može voditi prekršajni postupak. Ne može se poreći da primena ove odredbe može biti sporna u praksi, pa i da se postavlja pitanje njene opravdanosti u različitim situacijama koje život donosi.

Međutim, posebno treba naglasiti da ZOP ostavlja mogućnost da drugi propisi zakonskog ranga definišu slučajeve kada će odrasli koji se staraju o maloletniku, dakle maloletnom licu starijem od 14 godina, odgovarati za prekršaj koji je on učinio, ukoliko je učinjeni prekršaj posledica propuštanja dužnog nadzora nad maloletnikom, a roditelji i drugi staraoci jesu bili su u mogućnosti da takav nadzor vrše. O ovoj odredbi bi se zaista moglo diskutovati, s obzirom da su u pitanju prekršaji lica uzrasta od 14 do 18 godina koji zasita uobičajeno imaju visok nivo samostalnosti u svakodnevnom funkcionisanju. Takođe, ne treba zanemariti ni faktičku nemogućnost roditelja, staratelja, hranitelja ili usvojitelja da dete izoluju od brojnih negativnih društvenih uticaja, kao i od potencijalnog negativnog upliva vršnjačkih grupa. Zakonodavac odlazi i dalje, te ističe da osim roditelja, usvojitelja, staratelja ili hranitelja, propisi zakonskog ranga mogu definisati da će za prekršaj maloletnika odgovarati i druga lica za koja je propisana obaveza vršenja nadzora nad maloletnikom koji je učinio prekršaj. Nesporno je da se navedenim nastojao povisiti stepen agilnosti lica koja vrše nadzor nad maloletnim licima starijim od četrnaest godina, ali se istovremeno postavlja pitanje da li se tim licima objektivno može pripisati odgovornost za prekršaje maloletnika. U literaturi pronalazimo i konstatacije autora koji uviđaju praktične probleme koje mogu doneti ovakve zakonske odredbe, pa se tako postavlja pitanje koji od roditelja treba da snosi odgovornost ukoliko se o maloletniku staraju dva roditelja, kao i da li će odgovarati kako roditelj, tako i maloletnik ili će se primeniti kakvo drugo rešenje (Ristivojević i Milić, 2016). Sa druge strane, u literaturi se kao problem ističe i to što se ponekad u prekršajnom postupku zapravo uopšte ne sagledava odgovornost odraslih lica, kao na primer u slučaju roditelja koji maloletnicima koji nisu stekli odgovarajuća znanja i dozvole kupuju ili samo čine dostupnim različita motorna vozila (Milić, 2013, 12-13).

Pri opredeljivanju prekršajnih sankcija prema maloletnicima zakonodavac se rukovodio savremenim stručnim i naučnim tendencijama koje apsolutno favorizuju vaspitni i edukativni rad sa maloletnicima koji krše obavezujuće pravne norme. Tako čl. 73 ZOP utvrđuje da će se maloletniku koji je u vreme izvršenja prekršaja navršio četrnaest, a nije navršio šesnaest godina izreći samo vaspitne mere zbog učinjenog prekršaja. Sa druge strane, starijem maloletniku, odnosno onom koji je u vreme izvršenja prekršaja navršio šesnaest, a nije navršio osamnaest godina može se izreći kako vaspitna mera, tako i kazneni poeni ili kazna. Takođe, ukoliko priroda prekršaja to iziskuje, maloletniku se mogu izreći i zaštitne mere uz vaspitnu meru ili kaznu. Zakonodavac izričito naglašava da samo sud može maloletniku izreći vaspitnu meru, novčanu kaznu, kaznene poene, kaznu maloletničkog zatvora i zaštitnu meru. Dakle, za razliku od odraslih učinilaca prekršaja, kojima novčanu kaznu kao prekršajnu sankciju može izreći i ovlašćeni organ, odnosno ovlašćeno lice prekršajnim nalogom u skladu sa zakonom, u smislu čl. 87, kod maloletnika ovakva mogućnost ne postoji. Ovime se želeo podvući poseban značaj prekršajnog postupka koji se vodi prema maloletniku, koji se ipak ne može poistovetiti sa prekršajnim postupkom protiv punoletnog lica. Tako se i prekršajne sankcije koje se mogu izreći odraslima razlikuju te obuhvataju: kazne, kaznene poene, opomenu i zaštitne mere, pri čemu u kazne spadaju: kazna zatvora, novčana kazna i rad u javnom interesu, u smislu čl. 33 ZOP.

Kada je reč o vrstama vaspitnih mera, čl. 74 ZOP predviđa da se maloletnicima mogu izreći: mere upozorenja i usmeravanja, odnosno ukor i posebne obaveze, te mere pojačanog nadzora. Zakonodavac pojašnjava da se mere upozorenja i usmeravanja izriču kada je takvim merama potrebno uticati na ličnost maloletnika i njegovo ponašanje, ali samo ukoliko su upravo takve benignije mere dovoljne za postizanje željenog uticaja. Sa druge strane, mere pojačanog nadzora se izriču kad za vaspitavanje i razvoj maloletnika treba preduzeti trajnije vaspitne mere uz primenu odgovarajućeg stručnog nadzora i pomoći. Dakle, mere pojačanog nadzora bi trebalo da podrazumevaju konkretizovanu podršku, ali i nadgledanje maloletnog prekršioca zakona kako bi primena sankcija zaista služila svojoj svrsi.

Postavlja se pitanje zašto zakonodavac nije, poput ZOMUKD, posebno i neposrednije opredelio svrhu maloletničkih prekršajnih sankcija kao specifične kategorije. Ako se ima u vidu da ZOMUKD opredeljuje svrhu vaspitnih mera i kazne maloletničkog zatvora u čl. 10, i to kao težnju da se nadzorom, pružanjem zaštite i pomoći, te obezbeđivanjem opšteg i stručnog osposobljavanja utiče

na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnika, odnosno na vaspitavanje i pravilan razvoj ličnosti, kako bi se obezbedilo ponovno uključivanje u društvenu zajednicu, možda je bilo smisljeno da se slična odedba ponovi i u ZOP kako bi se naglasio značaj zaštite i pomoći, te dominantno edukativna usmerenost prekršajnih maloletničkih sankcija. Napomenimo i da ZOMUKD dodatno definiše svrhu kazne maloletničkog zatvora, ističući da se ona ogleda u vršenju pojačanog uticaja na maloletnika da nadalje ne vrši krivična dela, kao i na druge maloletnike. Naravno, ovde treba podvući da se uz ZOP komplementarno primenjuju i drugi propisi koji se odnose na maloletnike, što se odnosi i na svrhu sankcija.

Dalje, kada je reč o ukoru kao maloletničkoj prekršajnoj sankciji, ZOP u čl. 75 stipuliše da se ova sankcija izriče maloletniku prema kome nije potrebno preduzeti trajnije vaspitne mere, i to posebno kad se iz njegovog odnosa prema učinjenom prekršaju i spremnosti da ubuduće ne čini prekršaje može zaključiti da će izrečenom vaspitnom merom biti postignut željeni efekat. Prekršajni sud će pri "primenjivanju" ukora, odnosno pri samom izricanju na koga se primena i svodi, ukazati na društvenu neprihvatljivost maloletnikovog postupka i na mogućnost izricanja druge vaspitne mere ukoliko se u budućnosti ispolji takva potreba.

Posebne obaveze se, shodno čl. 76 ZOP, izriču onda kada prekršajni sud oceni da je odgovarajućim zahtevima i zabranama nužno uticati na maloletnika i njegovo ponašanje. Mogućno je izricanje jedne posebne obaveze ili kumulacija više njih, pri čemu obaveze podrazumevaju: izvinjenje oštećenom; popravljavanje ili nadoknadu štetu; izbegavanje određenih mesta i/ili susreta sa odedenim licima potencijalno negativnog uticaja, podvrgavanje odvikavanju i lečenju od zavisnosti od alkohola i drugih psihoaktivnih supstanci; učenje ili proveru poznavanja saobraćajnih propisa upućivanjem u nadležnu ustanovu za osposobljavanje vozača; uključivanje u rad humanitarnih organizacija ili u poslove ekološkog, socijalnog ili lokalnog značaja bez nadonkade i uključivanje u rad sportskih i drugih grupa u školi uz nadzor nastavnika. Kada je reč o trajanju posebnih obaveza one se ne mogu protegnuti na period duži od šest meseci, niti smeju ometati školovanje ili zaposlenje. U pogledu reparacije štete, radno angažovanje maloletnika može trajati do 20 časova u toku jednog meseca, pri čemu časovi tokom kojih se radi moraju biti tako raspoređeni da ne ometaju pohađanje škole ili odlazak na posao. Implementaciju posebnih obaveza nadzire organ starateljstva i o ishodima obaveštava sud, dok će prilikom izricanja posebnih obaveza prekršajni sud naglasiti to da one mogu biti zamenje drugačijim vaspitnim merama u slučaju potrebe.

Vaspitne mere pojačanog nadzora izriču se ako je potrebno da se prema maloletniku izvrši trajnija mera vaspitanja, shodno čl. 77 ZOP. Meru pojačanog nadzora od strane roditelja, usvojitelja ili staratelja, sud može izreći ukoliko su roditelji, usvojitelj ili staratelj propustili da vrše brigu i nadzor nad maloletnikom, a u mogućnosti su da to ubuduće čine. U suprotnom, u slučaju da roditelji, usvojitelj ili staratelj ne mogu vršiti pojačani nadzor nad maloletnikom, maloletniku će se izreći pojačan nadzor organa starateljstva. Minimalno trajanje mera pojačanog nadzora iznosi tri meseca, a maskimalno godinu dana.

Ukoliko se upravo istaknute odedbe o maloletničkim prekršajnim sankcijama uporede sa odedbama ZOMUKD o maloletničkim krivičnim sankcijama primetne su izvesne razlike. Naime, među posebnim obavezama za maloletnike učinioce prekršaja nedostaju one koje bi se neposredno odnosile na redovno pohađanje škole i sticanje znanja u tom domenu. Fokus je na sticanju znanja o pravilima saobraćaja. Takođe, zanimljivo je i to što se primena mere pojačanog nadzora ne kombinuje sa dnevnim upućivanjem u vaspitnu ustanovu, to jest u svojevrsni vaspitni centar. Naime, s obzirom da je ZOMUKD prevideo ovu mogućnost koja podrazumeva boravak do četiri sata u toku dana u odgovarajućoj vaspitnoj ustanovi (dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika), a pre svega radi boljeg savladavanja školskog gradiva i primerenog strukturiranja slobodnog vremena, čini se da nema razloga da se takva mogućnost ne odnosi i na maloletnika koji je učinio prekršaj.

Uslovi za izricanje vaspitnih mera, shodno čl.78 ZOP, gotovo se podudaraju sa uslovima predviđenim u ZOMUKD. Tako će pri izricanju vaspitnih mera sud uzeti u obzir kalendarski uzrast maloletnika, nivo duševne razvijenosti, psihičke karakteristike i motive zbog kojih je učinjen prekršaj, dotadašnje vaspitanje, okruženje i socijalne uslove u kojima maloletnik živi, težinu prekršaja, da li je prethodno izrečena vaspitna mera, kao i sve ostale okolnosti koje utiču na izbor vaspitne mere. Prekršajni sud mora saslušati roditelje i usvojitelja maloletnika, njegovog staratelja i druga lica koja mogu pružiti potrebne podatke o svim okolnostima relevantnim za odabir mere.

U čl. 79 ZOP predviđena je mogućnost obustave izvršenja i izmene odluke o vaspitnoj meri, ukoliko se posle donošenja odluke kojom je izrečena vaspitna mera pojave okolnosti kojih nije bilo u vreme donošenja odluke ili se pak za njih nije znalo, a bile bi od značajnijeg uticaja na donošenje odluke. Stoga će se izvršenje izrečene mere obustaviti ili će se izrečena vaspitna mera zameniti drugom merom ukoliko životne okolnosti to jednostavno iziskuju. Takođe, ukoliko je od pravnosnažnosti odluke kojom je izrečena neka od mera proteklo više od šest meseci, pri čemu izvršenje nije započeto, ponovno će se odlučivati o potrebi da se mera izvrši ili da se zameni drugom merom, u smislu čl. 80 ZOP.

Zakonodavac omogućava kažnjavanje samo u slučaju starijih maloletnika (čl. 81 ZOP), tako da se maloletniku uzrasta iznad 16 godina može izreći kazna ukoliko je u vreme kada je učinio prekršaj, prema svojoj duševnoj razvijenosti mogao shvatiti značaj svog postupanja i upravljati njime, odnosno ukoliko uz navedeno teže posledice prekršaja ili veći stepena krivice ne čine opravdanim izricanje vaspitne mere. Maloletnički zatvor izriče se samo pod izuzetnim okolnostima, ukoliko je to poslednja i jedina primerena solucija. Kazna maloletničkog zatvora ne može biti duža od 30 dana. Postavlja se pitanje kakav efekat može imati upućivanje maloletnika na izdržavanje kazne maloletničkog zatvora u trajanju ne dužem od 30 dana. Jasno je da se u tako kratkom periodu ne može sprovesti nikakav edukativno-vaspitni rad, niti izvršiti bilo kakav smisleni uticaj. Naprotiv, efekti ovakvog kažnjavanja mogli bi biti samo negativni, i svoditi se na kratkotrajno šokiranje i stigmatizovanje maloletnika, pri čemu bi izdavanje iz životne sredine i iz obrazovnog procesa moglo prouzrokovati i ne tako bezazlene praktične posledice.

Takođe, u slučaju maloletnika učinilaca prekršaja novčana kazna se ne može zameniti kaznom maloletničkog zatvora, već će se naplatiti prinudnim putem

Jedanako kao i u slučaju maloletnih učinilaca krivičnih dela, ukoliko je maloletnik učinio više prekršaja u sticaju, pa mu se sada sudi za više delikata, sud će pri izboru prekršajne sankcije jedinstveno ceniti sve prekršaje i izreći samo jednu meru, u smislu čl. 82 ZOP. Svakako, ukoliko sud za neki od prekršaja utvrdi kaznu, a za druge prekršaje vaspitne mere, izreći će isključivo kaznu. Treba naglasiti da zakonodavac predviđa da će se obavezno izreći samo kazna, ukoliko sud utvrdi posle izrečene vaspitne mere, odnosno kazne da je maloletnik pre ili posle njenog izricanja učinio prekršaj. Čini se da ova odredba ne pogoduje načelnom opredeljenju da prekršajne sankcije dominantno ipak slede individualne potrebe maloletnika.

Treba naglasiti da ZOP u čl. 83 posebno štiti maloletnika kao okrivljenog u prekršajnom postupku, s obzirom da će se ukoliko maloletni učinilac prekršaja pre ili u toku prekršajnog postupka postane punoletan, i nadalje primenjivati odredbe o maloletnicima, osim odredaba o vaspitnim merama.

Kada je reč o prekršajnom postupku, ZOP ne predviđa odveć detaljne posebne odredbe koje bi se odnosile na maloletne učinioce prekršaja. Postavlja se pitanje da li je ovakav pristup zakonodavca zaista opravdan, bez obzira na to što su u pitanju delikti nižeg stepena društvene opasnosti u odnosu na krivična dela. Naime, imajući u vidu da su odredbe ZOMUKD o položaju maloletnih učinilaca krivičnih dela usmerene na umanjivanje stigmatizacije i tramatizacije maloletnika, nema sumnje da bi imalo smisla da se i u ZOP predvidi specifična zaštita za maloletne učinioce prekršaja. Čini se da se ne bio moglo tvrditi da vođenje postupka pred prekršajnim sudom ne ostavlja intenzivniji utisak na maloletnika, koji vrlo verovatno do tog momenta nije stupao u zvanične kontakte sa nosiocima vlasti. Takođe, ZOP se ne bavi detaljnije učešćem organa starateljstva u prekršajnom postupku iako ne postoje razlozi koji bi to učešće činili manje važnim no u krivičnom postupku. Naravno, ni u jednom momentu ne treba gubiti u vidu da se uz primenu ZOP shodno primenjuje i ZOMUKD, kao i da jeste istaknuto da se organi starateljstva obaveštavaju i da mogu aktivno da učestvuju u prekršajnom postupku prema maloletnicima. Možda se mogla posvetiti i nešto značajnija pažnja pitanjima stručne odbrane za maloletnike, pošto nema sumnje da mogu da se pojave problemi u tom domenu. Pozitivno je to što je i u ZOP naglašeno da je postupak hitan, a javnost isključena.

Zatim, pitanjima eventualnog obustavljanja prekršajnog postupka nije posvećena adekvatna pažnja, iako za odsustvo detaljnije razrade tih odredaba nema značajnijih razloga. Treba naglasiti da su u prekršajnom postupku prema maloletnicima, za razliku od krivičnog postupka prema maloletnicima, ovlašćenja u smislu negonjenja i obustave postupka dodeljena sudu za prekršaje. Tako, shodno čl. 297 ZOP, sud može da odluči da se ne vodi prekršajni postupak prema maloletniku ukoliko smatra da to ne

bi bilo celishodno s obzirom na prirodu prekršaja i okolnosti pod kojima je prekršaj učinjen, raniji život maloletnika i maloletnikova lična svojstva.

Konačno, zanemareno je pitanje dodatne posebne zaštite maloletnih lica kao oštećenih u prekršajnom postupku. Posebno treba imati u vidu da se u literaturi ističe da su maloletni učinioci prekršaja neretko istovremeno i viktimizovani prilikom činjenja prekršaja, kao na primer u slučaju maloletnika zatečenih u prošnji. Svakako bi ovim pitanjima trebalo posvetiti pimerenu pažnju, iako istovremeno treba imati u vidu mogućnosti za komplementarnu primenu ZOMUKD.

Zaključak

U Srbiji su maloletnim učiniocima prekršaja posvećene dve posebne glave ZOP-a, usmerene na materijalno-pravna i procesno-pravna pitanja, uz osvrt na određene segmente položaja u vezi sa izvršenjem sankcija. Navedeno se može okvalifikovati kao pozitivno i dobrodošlo rešenje, s tim što obim glava sa svega nekoliko zakonskih članova zapravo ne ostavlja dovoljno prostora za definisanje položaja maloletnika na specifičan način.

Ne treba gubiti iz vida da maloletni učinioci prekršaja i te kako mogu imati potrebu za edukativnim uticajem, vaspitnim radom, te uopšte za merama podrške i pomoći. Nema opravdanih razloga da se umesto reagovanja neposredno nakon izvršenja prekršaja, čeka neki sledeći trenutak kada će možda doći i do izvršenja krivičnog dela, a kako bi se tek tada reagovalo u edukativnom smislu. S obzirom da je u slučaju delinkventnog ponašanja maloletnika očigledno da postoji potreba makar za agilnijim posmatranjem ukupnih životnih prilika maloletnika, nije opravdano mehaničko podvajanje maloletnika koji čine prekršaje od maloletnika koji su učinioci krivičnih dela. Naime, i jednima i drugima mogu biti potrebni pomoć, podrška i nadzor, bez nepotrebnog stigmatizovanja i rigidnosti u postupanju, tako da se, razume se uz postojanje odgovarajućih dokaza o odgovornosti za delikt, treba rukovoditi upravo tim potrebama.

Na prekršajni postupak trebalo bi da se odnose sve one garancije koje se odnose i na položaj maloletnika u krivičnom postupku, a kako bi se obezbedilo aktivno participiranje maloletnika i kako bi insistiranje na njegovoj odgovornosti zaista ostvarilo željeni uticaj. Naime, i u prekršajnom postupku, jednako kao i u krivičnom, maloletniku treba jasno dati do znanja sa kojim pravnim i moralnim osnovom biva procesuiran i eventualno sankcionisan. Bez poštovanja odgovarajućih procesnih garancija i prava na odbranu vođenje prekršajnog postupka ne može služiti svojoj svrsi.

Na kraju, posebne i detaljnije odredbe bi trebalo da se odnose na zaštitu maloletnih lica kao oštećenih u prekršajnom postupku, vodeći računa o tome da se ponekad maloletnik istovremeno može naći kako u ulozi prekršioca zakona, tako i u ulozi žrtve.

Literatura

- Cvejić-Jančić, O. (2008). Prava deteta prema pravu Srbije-Harmonizacija sa evropskim i međunarodnim konvencijama, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 42 (1-2), 145-166.
- Dimovski, D. i Mirić, F. (2013). Politika suzbijanja maloletničke delinkvencije kao determinanta društvenog razvoja, *Anali poslovne ekonomije*, 5(9), 1-15.
- Kovačević, M. (2018). *Delinkvencija i pravna reakcija*. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd.
- Kovačević, M. (2021). *Uvod u maloletničko krivično pravo*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd.
- Milić, Lj. (2013). Materijalno-pravne odredbe o maloletnicima u novom Zakonu o prekršajima, U: *Postupanje sa maloletnicima u prekršajnom postupku, Program obuke za sudije prekršajnih sudova*, Pravosudna akademija i USAID, Beograd, 7-34.
- Popović-Kandić, Z. (2007). *Krivično pravo-Opšti deo*, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd.

- Radovanov, A. i Joksić, I. (2018). Položaj maloletnika u prodičnom i krivičnom pravu Republike Srbije, *Vojno delo*, 6, 154-165.
- Ristivojević, B. i Milić, I. (2016). Odgovornost roditelja za prekršaje koje učine njihovi potomci, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 1, 154-174.
- Škulić, M. (2013). Specifičnosti postupanja sa maloletnicima u prekršajnom postupku, U: *Postupanje sa maloletnicima u prekršajnom postupku, Program obuke za sudije prekršajnih sudova*, Pravosudna akademija i USAID, Beograd, 65-88.
- Young, S., Greer, B. and Church, R. (2017). Juvenile delinquency, welfare, justice and therapeutic interventions: a global perspective, *BJPsych Bulletin*, 41(1), 21–29. doi: 10.1192/pb.bp.115.052274
- Zakon o prekršajima, *Službeni glasnik RS*, br. 65/2013, 13/2016, 98/2016 - odluka US, 91/2019 i 91/2019 - dr. zakon
- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Službeni glasnik RS*, br. 85/05

LEGAL STATUS OF JUVENILES AS OFFENDERS IN MISDEMEANOR PROCEEDINGS IN SERBIA

PhD Milica Kovačević

Faculty for Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade, Serbia

Abstract: *Although misdemeanors are offenses that are characterized as less serious compared to crimes or felonies, in the case of juvenile offenders charged with a misdemeanor, a timely and adequate response is also extremely important, and should, by all means, include support and assistance for youngsters. Having in mind the above, the author has devoted the paper to the analysis of the specific position of juveniles under the Law on Misdemeanors of the Republic of Serbia, noting that in certain segments it differs significantly from the position of juvenile offenders charged with a crime. Thus, it seems that the Law on Misdemeanors does not sufficiently respect the educational needs of juveniles who are responsible for misdemeanors. On the other hand, unlike the law that refers to juvenile offenders charged with a crime/felony, the Law on Misdemeanors emphasizes the responsibility of parents and other persons obliged to take care of juveniles. The author analyzes the provisions related to juvenile imprisonment under the Law on Misdemeanors, noting that thirty days, which is the maximum length of imprisonment for juveniles, may not be enough for any sort of educational work. The normative-dogmatic and comparative method has been applied, while the paper has aimed to formulate recommendations for future improvements of legal solutions for juvenile offenders.*

Keywords: *juveniles offenders, law, education, misdemeanors, parents.*